

ANDRZEJ P. WIATRAK

*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

ROZWÓJ DZIAŁALNOŚCI POZAROLNICZEJ NA OBSZARACH WIEJSKICH W POLSCE W UJĘCIU PRZESTRZENNYM W LATACH DZIEWIĘDZIESIĄTYCH*

Przemiany strukturalne obszarów wiejskich wymagają zwiększenia roli działów pozarolniczych, a zwłaszcza pozostałych ogniw gospodarki żywnościowej i infrastruktury. Rozwój ten wynika z potrzeby przemian strukturalnych rolnictwa i zapewnienia zatrudnienia wzrastającej liczbie ludności wiejskiej nie związanej z rolnictwem, jak i pracującej w nim ze względu na niemożność znalezienia innej pracy. Zmiany te jednakże przebiegają u nas bardzo powoli, a ponadto brak jest polityki regulującej te procesy. Z jednej strony niedostatecznie uwzględnia te procesy polityka regionalna, a z drugiej strony nie rozwinęła się do tej pory polityka wiejska⁽¹⁾. Ponadto brak jest również wykształconych wzorców do podejmowania nowej działalności gospodarczej i niedostatecznie są rozwinięte motywacje ludności wiejskiej w tym zakresie, które ograniczane są na skutek niskich dochodów mieszkańców wsi i braku kapitału na wsi. Świadczy o tym porównanie zmian liczby osób zainteresowanych dodatkowym zarobkowaniem z liczbą osób prowadzących działalność pozarolniczą na wsi. I tak w latach 1991-1993 liczba mieszkańców wsi zainteresowanych dodatkowymi dochodami wzrosła z 12% do 41%⁽²⁾ (3,5 raza), podczas gdy liczba osób pracujących na własny rachunek poza rolnictwem zmalała od maja 1992 do maja 1995 roku o 4,2%⁽³⁾. Oznacza to, że pomimo bardzo dużych i ciągle wzrastających potrzeb

* Artykuł opracowany w ramach projektu KBN nr 1 H02C 010 08

(1) A. P. Wiatrak: Polityka wiejska - cele, zadania i sposoby jej realizacji. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 1994, nr 2, s. 5-13.

(2) A. Swulińska-Katulska: Dodatkowe źródła dochodów w rodzinach wiejskich. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 1995, nr 2, s. 59-62.

(3) Aktywność ekonomiczna ludności Polski - maj 1995. GUS, Warszawa 1995, seria: „Informacje i Opracowania Statystyczne” 1995, nr 3, s. 23-25.

rozwoju obszarów wiejskich, możliwości zatrudniania na wsi są obecnie na ogół niewielkie. Dzieje się tak dlatego, że zasoby finansowe ludności wiejskiej (kapitał) są niewystarczające, zaś mało osób inwestuje na wsi z zewnątrz, a ponadto do tej pory była to na ogół działalność indywidualna.

W 1993 roku na obszarach wiejskich było 422 509 nierolniczych podmiotów gospodarczych, tj. 22,2% ogólnej liczby podmiotów w kraju⁽⁴⁾. Większość tych jednostek należała do sektora prywatnego (87,8%), przy czym najliczniejszą w nim grupę stanowiły osoby fizyczne (około 90%). Ponadto były to przedsiębiorstwa małe, o czym może świadczyć liczba zatrudnionych. I tak firmy zatrudniające do 5 osób stanowiły w sektorze prywatnym 92,8%, a w sektorze publicznym 33,5%, zaś zatrudniające od 6 do 50 osób stanowiły odpowiednio: 6,2 i 61,9%. Liczba podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich jest najniższa we wschodniej i centralnej części kraju, a najwyższa na południu kraju. Najniższe wskaźniki nasycenia podmiotami gospodarczymi mają województwa w makroregionach: północno-wschodnim i środkowowschodnim, a najwyższe makroregionach: południowym i środkowozachodnim⁽⁵⁾.

Spośród działów gospodarki narodowej największą aktywność wykazały podmioty gospodarcze działające w sferze produkcji materialnej (zwłaszcza handel, budownictwo i przemysł). Z kolei w sferze niematerialnej największe znaczenie miały jednostki związane z oświatą, wychowaniem i służbą zdrowia. Liczba podmiotów gospodarczych działających na wsi w latach dziewięćdziesiątych co roku zmieniała się. Z jednej strony likwidacji ulegały dotychczasowe jednostki (jak np. różnego rodzaju spółdzielnie świadczące różnorodne usługi), a z drugiej strony powstawały nowe podmioty gospodarcze, często z podziału dotychczasowych. Z badań IERiGŻ wynika⁽⁶⁾, że w latach 1988-1992 liczba miejsc pracy w zlikwidowanych przedsiębiorstwach tylko w 61% była zastępowana miejscami w nowo utworzonych firmach, mimo iż liczba zakładów wzrosła o 81%. W latach 1993-1994 sytuacja pod tym względem ustabilizowała się, co wyrażało się w tym, że największy odsetek stanowiły wsie, w których nie nastąpiły zmiany w liczbie zakładów produkcyjno-usługowych (54%). Z kolei w 13% wsi tylko tworzono nowe podmioty gospodarcze, w dalszych 13% likwidowano i tworzono, a w pozostałych 20% - tylko likwidowano. Najwięcej nowych firm powstawało w makroregionie południowym, a najwięcej ich likwidowano w makroregionie środkowozachodnim, północno-wschodnim i północnym (tab. 1). W sumie dominowały procesy rozwoju nad likwidacją podmiotów gospodarczych, zwłaszcza w handlu i usługach.

(4) D. Kołodziejczyk: Pozarolnicza działalność gospodarcza na obszarach wiejskich. „Wiadomości Statystyczne” 1995, nr 3, s. 23-25.

(5) Tamże, s. 24.

(6) Na podstawie badań 72 wsi, od 5 w makroregionie północnym do 12 w makroregionie południowo-wschodnim (zob. L. Ostrowski: Rozwój inwestycji i przedsiębiorczości na wsi. IERiGŻ, Warszawa 1995, seria: „Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy”, nr 372, s. 25-26.).

Tabela 1.

Odsetek wsi według tworzenia i likwidowania zakładów
produkcyjno-usługowych w latach 1993-1994 w ujęciu przestrzennym^a
(w %, liczba wsi w makroregionie =100,0)

Wyszczególnienie	Makroregiony ^b									Ogółem
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	
Bez zmian	56	43	40	50	75	75	75	33	25	54
Tylko likwidowano	22	43	40	–	8	–	12	45	25	20
Tylko tworzono	11	14	–	50	17	12	–	11	–	13
Tworzono i likwidowano	11	–	20	–	–	13	13	11	25	13

a. We wsiach badanych przez Zakład Badań Społecznych IERiGŻ.

b. I - Stołeczny, II - Północno-wschodni, III - Północny, IV - Południowy, V - Południowo-wschodni, VI - Środkowowschodni, VII - Środkowy, VIII - Środkowozachodni i IX Południowo-zachodni.

Źródło: L. Ostrowski: Rozwój inwestycji i przedsiębiorczości na wsi. IERiGŻ, Warszawa 1995, seria: „Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy”, nr 372, s. 27.

Z analizy struktury rodzajowej zakładów zajmujących się handlem i usługami na wsi wynika⁽⁷⁾, że najczęściej tworzone i likwidowane stanowiły placówki handlowe, zwłaszcza sklepy spożywcze. Charakterystyczne było przy tym to, że placówek handlowych przybywało, co wyrażało się wyższym ich udziałem w strukturze placówek tworzonych niż likwidowanych (z wyjątkiem makroregionu stołecznego i południowego, położonych wokół aglomeracji warszawskiej i śląskiej). Z kolei w odniesieniu do firm zajmujących się usługami bytowymi i socjalnymi oraz produkcyjnymi dla rolnictwa, struktura placówek likwidowanych ma większy udział niż w grupie placówek tworzonych (z wyjątkiem makroregionu stołecznego). Najwięcej firm handlowych i usługowych powstawało więc w regionach rolniczych, o małym nasileniu ich występowania. Był to objaw korzystny, gdyż potrzeby wymienionych regionów w tych dziedzinach są największe.

W latach dziewięćdziesiątych na obszarach wiejskich w Polsce powstawały również podmioty gospodarcze zajmujące się pozostałymi - poza handlem i usługami dla mieszkańców wsi - dziedzinami infrastruktury. Z danych tabeli 2 wynika, że średnio 86% wsi inwestowało w infrastrukturę, a na 1 wieś średnio przypadało 2,6 inwestycji. Najmniej inwestycji infrastrukturalnych podejmowały wsie w regionach, które charakteryzują się najniższym stopniem jej rozwoju (z wyjątkiem makroregionu środkowozachodniego). W tych regionach - a zwłaszcza w stołecznym i środkowym - powstawało też najwięcej placówek handlowych i usługowych, co też z pewnością ograniczało uruchamianie działalności w pozostałych dziedzinach. Natomiast w makroregionie środkowozachodnim

(7) Tamże, s. 22.

niższe nasilenie inwestycji w zakresie infrastruktury wynikało z dobrego dotychczasowego jej stanu⁽⁸⁾.

Tabela 2.

Odsetek wsi inwestujących w infrastrukturę techniczną i społeczną w latach 1993-1994 w ujęciu przestrzennym^a

Wyszczególnienie	Makroregiony ^b									Ogółem
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	
Odsetek wsi inwestujących	86	100	100	100	100	75	86	89	100	93
Liczba inwestycji na 1 inwestującą wieś	2,6	2,3	3,2	2,8	3,8	1,3	2,6	2,8	5,1	3,1

a. We wsiach badanych przez Zakład Badań Społecznych IERiGŻ.

b. Makroregiony, jak w tabeli 1.

Źródło: L. Ostrowski: Rozwój inwestycji i przedsiębiorczości., j.w., s. 10.

Większość inwestycji infrastrukturalnych (ok. 80%) realizowanych na wsi lokowane było w sferze technicznej. Relacje takie obserwowano we wszystkich regionach, przy czym największe zainteresowanie rozwijaniem sfery socjalnej na wsi występowało w regionie stołecznym, środkowym i środkowozachodnim, w których potencjalna możliwość korzystania z infrastruktury w mieście - ze względu na występujące w nich duże aglomeracje miejskie - była (i jest) większa.

W strukturze rodzajowej infrastruktury technicznej najczęściej wykonywanymi inwestycjami były remonty dróg, które były wykonywane średnio w co czwartej wsi, a w regionie środkowozachodnim w co drugiej wsi. Najmniej inwestycji w tej dziedzinie dokonywanych było w makroregionie północnym (13%), północno-wschodnim i południowo-zachodnim (po 17%). Na drugim miejscu pod względem inwestycji w infrastrukturze technicznej uplasowały się inwestycje związane z infrastrukturą techniczną (19% wsi inwestujących), a na trzecim - wodociągi (13%). Podkreślić przy tym należy, że w latach dziewięćdziesiątych tempo rozbudowy infrastruktury obszarów wiejskich znacznie się zmniejszyło, ale wzrost utrzymał się w takich działach, jak zaopatrzenie w wodę, gazyfikacja, telefonizacja oraz handel⁽⁹⁾. W 1993 roku wodociągi posiadało 1 187,9 tys. gospodarstw rolnych, tj. 45,7% ogólnej ich liczby. Powyżej 70% gospodarstw zaopatrujących się w wodę z wodociągów miały województwa: bydgoskie, kaliskie, konińskie, koszalińskie, legnickie, leszczyńskie, opolskie, pilskie, poznańskie, słupskie i szczecińskie, zaś poniżej 25% województwa:

(8) Por. Raport o stanie infrastruktury technicznej wsi w Polsce na koniec 1994 r., MRiGŻ, Warszawa 1995.

(9) Zob. L. Ostrowski: Procesy transformacji infrastruktury rynku na wsi i w rolnictwie. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 1994, nr 2, s. 28 i następne oraz: Sytuacja socjalno-bytowa ludności wiejskiej. MRiGŻ, Warszawa 1994, s. 6 i następne.

końskie, nowosądeckie, ostrołęckie, siedleckie i tarnowskie⁽¹⁰⁾. Wodociągi zbiorowe są obecnie w około 40% wsi, przy czym w około 10% wsi zbudowano je po 1988 roku⁽¹¹⁾.

Tabela 3.

Struktura rodzajowa inwestycji infrastrukturalnych realizowanych na wsi w latach 1993-1994 w ujęciu przestrzennym^a (w %)

Wyszczególnienie	Makroregiony ^b									Ogółem
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	
Infrastruktura ogółem w makroregionie =100,0										
Techniczna	77	75	94	82	84	88	73	65	73	78
Spółeczna	23	22	6	18	16	12	27	35	27	12
Infrastruktura techniczna w makroregionie =100,0										
Droga	30	17	13	29	28	29	23	47	17	25
Wodociąg	5	17	13	—	18	14	23	26	3	13
Gazociąg	5	—	7	22	11	14	23	—	6	9
Linia telefoniczna	25	25	21	14	21	43	15	13	10	19
Linia energetyczna	5	—	—	7	3	—	—	—	10	4
Melioracje	10	17	26	—	3	—	8	—	17	9
Oczyszczalnia ścieków	5	—	—	7	3	—	—	—	—	2
Wysypisko śmieci	10	8	—	7	—	—	—	—	6	4
Oświetlenie drogi	5	8	7	7	8	—	—	7	14	7
Przystanek PKS	—	8	13	7	5	—	8	7	17	8
Infrastruktura społeczna w makroregionie =100,0										
Szkoła, przedszkole	33	25	—	—	57	100	—	37	—	36
Kościół, kaplica	17	—	—	—	28	—	40	—	—	27
Klub, świetlica	17	50	—	—	—	—	—	25	—	27
Remiza ze świetlicą	33	—	—	—	—	—	60	13	—	10
Inne (boisko, plac zabaw itp.)	—	25	100	100	15	—	—	25	—	—

a. We wsiach badanych przez Zakład Badań Społecznych IERiGŻ.

b. Makroregiony, jak w tabeli 1.

Źródło: L. Ostrowski: Rozwój inwestycji i przedsiębiorczości., j.w., s. 12.

Jednakże za szybkim rozwojem sieci wodociągowej na wsi nie nadążała budowa sieci kanalizacyjnej i oczyszczalni ścieków, mimo iż tempo inwestowania w tym zakresie było również wysokie. Przyczyną były zaniedbania z lat ubiegłych. I tak w 1993 roku cała sieć kanalizacyjna na obszarach wiejskich w Pol-

(10) Raport o stanie infrastruktury..., j.w.

(11) Tego rodzaju inwestycja zajmuje pierwsze miejsce wśród ogółu inwestycji planowanych do wykonania w najbliższych latach na obszarach wiejskich. Wynika to z braku wody na wsi, który stale odczuwa 20% wsi, a sezonowo 26%. Ponadto znacznie jakościowo pogorszyła się jakość wody w studniach przydomowych (w około 1/3 ich liczby).

sce liczyła jedynie około 3 tys. km długości, podczas gdy sieć wodociągowa - 113 tys. km. W następstwie tego z kanalizacji korzystało jedynie około 2% gospodarstw wiejskich, w tym 4 % gospodarstw podłączonych do wodociągu. Stan sanitarny wsi pogarsza również brak wysypiska śmieci (75% wsi) lub ich zły stan sprzyjający zanieczyszczeniu środowiska (5%)⁽¹²⁾. Niestety w tych urządzeniach infrastruktury aktywność inwestycyjna była najniższa. Najmniej popularne były bowiem prace dotyczące oczyszczalni ścieków (2%) oraz wysypisk śmieci i budowy lub remontu linii energetycznej (po 4%). W te urządzenia inwestowano głównie we wsiach makroregionu stołecznego i południowego (tab. 3).

W strukturze rodzajowej urządzeń infrastruktury społecznej, w które inwestowano mniej, największy udział miały inwestycje lub remonty szkół i przedszkoli (1/3 wsi). W pozostałych dziedzinach odsetki wydatków kształtowały się podobnie (po 17%), ale przestrzennie były zróżnicowane.

Liczba osób na obszarach wiejskich pracujących poza rolnictwem w 1995 roku wynosiła 3085 tys. osób, z tego 46,4% pracowało w sektorze prywatnym⁽¹³⁾. Dane te potwierdzają (o czym była już mowa), że podmioty gospodarcze w prywatnym sektorze pozarolniczym są niewielkie, podobnie jak prywatne gospodarstwa rolnicze. Ponad 31% tych podmiotów (131,9 tys.) prowadzona jest przez ludność z prywatnych gospodarstw rolniczych⁽¹⁴⁾, która podejmuje się działalności produkcyjno-przetwórczej, usługowej i handlowej (tab. 4). W skali kraju 6,5% tych gospodarstw zajmowało się działalnością pozarolniczą, przy czym najwyższą aktywność w tym zakresie (powyżej 7,1%) wykazywały gospodarstwa do 5 ha i powyżej 20 ha i to niezależnie od województwa⁽¹⁵⁾. Najwięcej gospodarstw prowadziło tę działalność w województwach położonych wokół dużych aglomeracji (11-13%) oraz na Pomorzu i w większości województw, w których do tej pory była największa liczebność gospodarstw państwowych w rolnictwie (8-11%). Z kolei najmniej takich gospodarstwach (4-6%) było w województwach typowo rolniczych (z wyjątkiem woj. nowosądeckiego) i to niezależnie od struktury obszarowej gospodarstw rolniczych (rys. 1). 3,6% prywatnych gospodarstw rolniczych prowadziło więcej niż jedną działalność pozarolniczą, przy czym zróżnicowanie nasilenia tego zjawiska w ujęciu przestrzennym kształtowało się podobnie. Na podstawie prezentowanych danych można sądzić, że dotychczasowy poziom rozwoju gospodarczego województw oraz zapotrzebowanie ze strony ludności miast i funkcjonujących tam podmiotów gospodarczych są czynnikiem pobudzającym aktywność ludności rolniczej w kierunku uruchamiania działalności pozarolniczej. Odwrotna sytuacja występowała w pozostałych województwach (w większości), gdzie potrzeby takiej aktywności - na skutek bezrobocia rejestrowanego i ukrytego - są największe.

(12) Jak do przypisu 9 -

(13) Obliczenia własne na podstawie: „Aktywność ekonomiczna ludności. Polski” - maj 1995 r., GUS, Warszawa 1995, s. XXVII i 21.

(14) Wyniki Spisu Rolnego 1994. Mechanizacja i dodatkowe informacje o indywidualnych gospodarstwach rolnych. GUS, Warszawa 1995, s. 43 i obliczenia własne.

(15) Tamże.

Tabela 4.

Struktura rodzajowa działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich prowadzonej przez ludność z prywatnych gospodarstw rolniczych w 1994 roku (w %)

Lp.	Województwa	Działalność			Udział prze- twórstwa spożywc. w dział. produkc.- przetw.	Udział w działalności usługowej			
		pro- dukc.- prze- twór.	hand- lowa	usługo- wa		usług rolnicz.	usług tury- stycz.	usług transp.	usług budowl.
	POLSKA	9,29	39,28	51,43	46,71	7,55	2,70	22,24	25,57
1.	Warszawskie	9,44	48,25	42,39	37,12	7,25	0,81	21,20	22,56
2.	Białkopodlaskie	8,72	42,18	49,10	46,39	8,15	1,56	25,64	35,99
3.	Białostockie	9,36	35,81	56,89	59,87	4,22	0,84	29,07	28,86
4.	Bielskie	7,30	22,92	67,42	37,21	6,00	5,00	26,37	20,00
5.	Bydgoskie	8,20	45,65	46,15	72,12	8,18	1,57	16,96	15,88
6.	Chełmskie	0,11	52,58	47,30	100,00	9,95	0,00	14,67	33,25
7.	Ciechanowskie	10,79	49,14	40,07	54,37	14,64	1,02	31,76	28,76
8.	Częstochowskie	10,57	35,98	53,45	40,15	5,92	0,80	25,73	22,07
9.	Elbląskie	3,38	47,28	49,33	73,68	7,94	1,44	26,82	5,96
10.	Gdańskie	11,35	34,91	53,74	43,59	5,99	9,30	24,40	16,18
11.	Gorzowskie	6,57	46,43	47,00	34,78	7,90	2,74	32,85	12,61
12.	Jeleniogórskie	11,94	36,37	51,68	52,56	4,15	7,26	23,79	24,59
13.	Kaliskie	16,03	35,24	48,73	54,30	10,59	0,56	33,74	32,17
14.	Katowickie	10,66	34,24	55,10	41,07	7,83	0,71	33,04	20,09
15.	Kieleckie	8,52	46,02	45,47	47,21	7,69	0,00	23,35	24,18
16.	Konińskie	8,03	49,61	42,36	63,78	10,74	1,93	43,42	25,15
17.	Koszalińskie	10,40	41,76	47,84	53,85	5,85	7,36	37,36	16,89
18.	Krakowskie	5,88	35,53	58,59	41,67	5,02	0,42	20,50	28,86
19.	Krośnieńskie	4,47	37,19	58,34	40,00	6,13	1,61	36,29	32,18
20.	Legnickie	10,29	39,20	50,51	74,24	5,25	0,00	24,26	16,20
21.	Leszczyńskie	8,52	43,01	48,47	53,79	4,85	0,00	23,07	24,24
22.	Lubelskie	8,15	41,38	50,47	51,36	8,29	1,46	46,14	29,76
23.	Łomżyńskie	11,79	38,88	49,32	99,52	8,24	0,92	20,36	31,12
24.	Łódzkie	19,06	39,48	41,46	32,36	7,32	0,00	23,90	24,39
25.	Nowosądeckie	14,29	24,35	61,36	11,43	3,66	17,23	21,05	34,73
26.	Olsztyńskie	9,00	39,19	51,81	42,07	3,92	13,14	17,68	19,39
27.	Opolskie	5,89	37,48	56,62	37,64	5,61	1,23	15,93	20,58
28.	Ostrołęckie	5,25	45,30	49,45	60,00	5,42	1,06	24,58	24,44
29.	Piłskie	9,57	43,81	6,62	55,93	8,35	2,09	26,90	17,75
30.	Piotrkowskie	10,07	38,85	51,08	64,86	5,97	0,53	34,01	33,16
31.	Płockie	9,58	47,09	43,33	74,90	8,95	1,88	31,21	28,74
32.	Poznańskie	12,86	35,88	51,26	54,30	8,47	1,33	20,90	26,25
33.	Przemyskie	4,96	32,70	62,34	55,06	20,38	0,00	23,46	18,59
34.	Radomskie	10,99	47,40	41,61	48,61	6,42	1,40	30,73	37,37
35.	Rzeszowskie	8,54	35,76	5,70	48,15	5,11	1,14	22,97	30,11
36.	Siedleckie	9,29	38,66	52,05	35,93	5,06	0,84	27,41	40,08
37.	Sieradzkie	16,03	42,15	41,82	35,03	13,43	0,89	23,30	31,23
38.	Skierniewickie	8,10	44,12	47,78	50,89	5,30	1,51	22,36	23,47
39.	Słupskie	14,29	33,00	52,72	57,96	9,59	5,76	27,46	18,11
40.	Suwałskie	2,13	37,49	60,39	41,76	7,53	5,08	26,88	18,77
41.	Szczecińskie	9,88	45,58	44,54	44,54	5,24	4,91	40,13	16,61
42.	Tarnobrzесьkie	4,21	40,02	55,17	47,47	8,94	1,00	24,38	24,38
43.	Tarnowskie	4,11	35,19	60,71	56,52	11,80	0,00	17,64	34,44
44.	Toruńskie	7,82	38,85	53,33	65,03	11,78	2,25	27,70	18,71
45.	Wałbrzyskie	11,39	42,74	45,88	20,11	4,85	7,99	36,09	19,54
46.	Wrocławskie	6,60	45,15	48,25	51,30	7,73	0,00	32,34	22,83
47.	Wrocławskie	10,80	43,87	45,33	39,01	7,01	0,08	32,60	21,37
48.	Zamojskie	7,52	42,07	50,41	68,11	15,33	0,59	20,02	34,64
49.	Zielonogórskie	5,30	50,38	44,32	36,36	2,95	0,16	29,97	10,10

Źródło: D. Kołodziejczyk: Demograficzne uwarunkowania zmian strukturalnych na obszarach wiejskich. IERiGŻ, Warszawa 1995, seria: „Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy”, nr 392, s. 36.

Na podstawie przedstawionych danych można również sądzić, że wiele prywatnych gospodarstw rolniczych powstałych z gruntów dawnych PGR zajmuje się działalnością pozarolniczą.

W gospodarstwach obszarowo najmniejszych podjęcie działalności pozarolniczej wynikało prawdopodobnie z niskich dochodów z produkcji rolniczej i poszukiwania w ten sposób dodatkowych dochodów. Z kolei w gospodarstwach największych obszarowo rozwijanie dodatkowej działalności wynikało z rozszerzenia funkcji produkcyjno-przetwórczej oraz świadczenia usług rolniczych i transportowych w oparciu o posiadane zasoby majątku trwałego gospodarstwa rolniczego. Wyniki badań przeprowadzonych w woj. bielskim i nowosądeckim potwierdzają takie zależności⁽¹⁶⁾. Podstawowym bowiem czynnikiem podjęcia pozarolniczej działalności przez rolników były - jak wynika z tych badań - korzyści materialne (ponad 50%), a następnie ambicja zawodowa (ok. 20%) i trudności ze sprzedażą produktów rolniczych (ok. 19%). Według rolników-przedsiębiorców perspektywy rozwoju działalności pozarolniczej mają w szczególności gospodarstwa:

- prowadzące działalność usługową i handlową, dzięki której lepiej wykorzystują siłę roboczą własną i mogą przetrwać trudną sytuację dla rolnictwa (39,5%),
- obszarowo duże, posiadające małą przetwórnę (21, 9%),
- obszarowo małe, prowadzące równocześnie działalność handlową (10,5%),
- agroturystyczne, produkujące na zaopatrzenie własne i turystów (7,9%).

W prywatnych gospodarstwach rolniczych, które podjęły się prowadzenia działalności pozarolniczej, struktura tej działalności w skali kraju w 1994 roku kształtowała się następująco (tab. 4):

- ok. 10% stanowiła działalność produkcyjno-przetwórcza, a w tym przetwórstwem zajmowało się 46,7 % tej zbiorowości,
- ok. 40% stanowiła działalność handlowa,
- ponad 50% stanowiła działalność usługowa (głównie transportowa i budowlana).

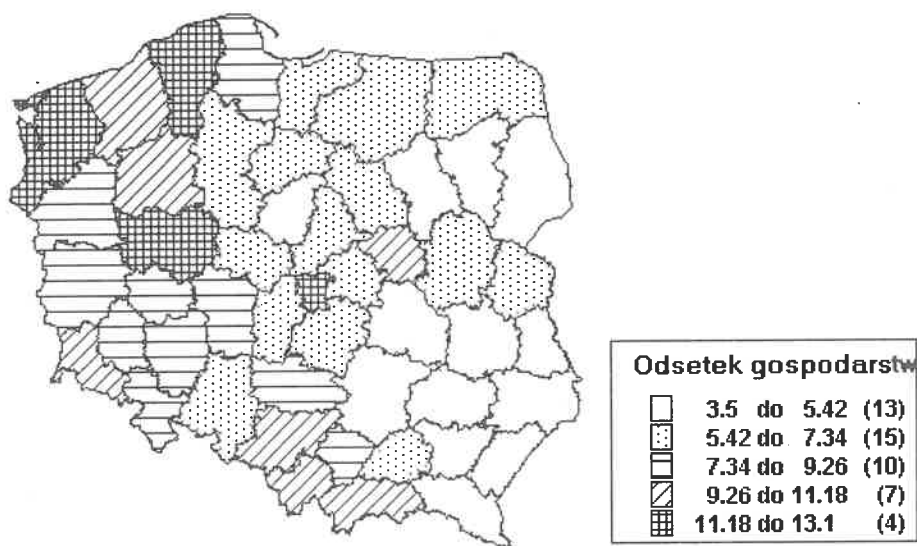
Z danych tabeli 4 wynika, że prywatne gospodarstwa rolnicze w małym stopniu zajmowały się działalnością produkcyjno-rolniczą. Działalność ta wymaga na ogół większego kapitału, którego rolnicy w większości nie posiadają. W związku z tym podejmują się działalności, która nie wymaga dużego kapitału, a obrót jego jest duży. Dotyczy to przede wszystkim handlu, a częściowo świadczenia usług, które w większości było powiązane z dotychczasowym majątkiem trwałym gospodarstw. Z punktu widzenia poprawy wykorzystania tego majątku zachowania ludności rolniczej są racjonalne, ale jednocześnie zachowawcze. Obserwuje się bowiem, że mało gospodarstw zajmuje się działalnością nową.

(16) K. Krzyżanowska: Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania przedsiębiorczości na przykładzie rolników rejonu podgórskiego. Wydział Ekonomiczno-Rolniczy SGGW, Warszawa 1996 (maszynopis pracy doktorskiej).

Przykładem tutaj może być turystyka, którą zajmuje się jedynie 0,14% prywatnych gospodarstw rolniczych zajmujących, się działalnością pozarolniczą.

Rys. 1.

Udział prywatnych gospodarstw rolniczych, w których osoby w nich zamieszkujące zajmują się działalnością pozarolniczą (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: „Wyniki Spisu Rolnego 1994. Mechanizacja gospodarstw i dodatkowe informacje o indywidualnych gospodarstwach rolnych”. GUS, Warszawa 1995, s. 45.

Analiza w zakresie aktywności mieszkańców wsi i ich przedsiębiorczości wskazuje, że w Polsce rozpoczyna się proces rozwoju obszarów wiejskich. Postępował on powoli, ale szedł w kierunku rozwoju infrastruktury oraz działalności produkcyjno-usługowej. Z porównań przestrzennych wynika, że rozwój ten dokonywał się na zasadzie mnożnika, na ogół szybciej w regionach bardziej rozwiniętych i odwrotnie. Wiąże się to przede wszystkim ze stopniem rozwoju poszczególnych regionów oraz związanym z tym rynkiem pracy, zamożnością mieszkańców (w tym i władz lokalnych) oraz ich zainteresowaniem w kreowaniu przedsiębiorczości.